

paival; de nem kellett tisztán nyugati ösztönzésekre támaszkodnia." Magának a jelenségnek ez a leírása önmagában szabatos képet ad egy vitathatatlanul meglevő stflustörténeti jelenségről, de épp a felvilágosult írókra való hivatkozás világosan figyelmeztet bennünket arra, hogy ez az egyszerűsödés talán nem is az az itt egyébként a hagyományos megfogalmazástól eltérő értelemben használt „rokokó”, hanem a feltörő polgárságra jellemző realista irodalmi és művészeti törekvésekkel függ össze.

De miért is kellene Csokonai, Szentjóni Szabó, vagy Verseggy Ferenc kedves, egyszerű dalait a hanyatló arisztokrácia dekadens művészete halovány magyar utánzásának tekinteni? Szépségimádatuk, kamaszosan egészséges erotikájuk nem az ő világukban gyökerezik, hanem a felvilágosodás optimizmusában, a test jogaiért folytatott szabadságharcnak a korabeli materialista filozófiától sem teljesen elválasztható vállalásában.

E költők formai játékoságának jelentőségét is gyakran eltúlozzák, inkább egy csinosításra váró nyelv lehetőségeinek próbálgatásáról a költői nyelv és verselés új útjainak tudatos kereséséről van náluk szó, mint a hanyatló feudalizmus művészetére jellemző tartalmatlan formalizmusról, s ezen az sem változtat, hogy esetenként talán valami, egyébként nagyon is távoli közül lehet a nyugati arisztokrácia rokokójához, a „poésie légère” költészetéhez, hiszen a polgári felvilágosodás nagy írói is átvették ebből a mosolygó világból mindazt, ami új erkölcs-filozófiájuk kialakításához felhasználható volt: „C'est un fort plaisant siècle que celui-ci, et délicieux à considérer un peu philosophiquement.” (Crébillon Fils. *La Nuit et le moment.*) Csokonainak és társainak állítólagos „rokokóját”, illetve azt az irodalmi jelenséget, amit a múltban e szóval jelöltek, tehát bízvást szinte teljes egészében felvilágosult irodalmunk szerves részének tekinthetjük, ami sok más közt Csokonai szerelmi lírájának nagyobb megbecsülésére kötelez, mint amilyennel a felszabadulás után kialakulni kezdő Csokonai portrék jórésztben találkoztunk.

Az előttünk álló könyv íróportréiról azonban inkább majd akkor látszik célszerűnek szólni, amikor ezeket a korról festett egyéb íróportrékkal is összehasonlíthatjuk. Annyit mégis hadd előlegezzünk róluk, hogy a könyv elvi megállapításaihoz hasonlóan valamennyi jelentős indítékot adott az egyre nagyobb területet felölelő részletkutatásnak, s szerzőjük szavai ott csengenek tankönyveink, népszerű munkáink számos lapján. Érdemnek pusztán ez sem lenne kevés!

(Folytatjuk)

DÉNES SZILÁRD

ARANY JÁNOSNAK A VÁNYAI JUHBEHAJTÁS CÍMŰ IFJÚKORI VERSES KRÓNIKÁJÁRÓL

Nem mindennapi eseményt jelentett irodalomtudományunk csendes folyásában, hogy folyóiratunk 1954. évi első számában Pap Károly közzétette Arany Jánosnak 75 szakaszra terjedő, eddig újszólólván csak hírből ismert ifjúkori krónikás versét, A Ványai Juhbehajtást. A közlés bevezetőjében Pap Károly nagyjából elmondja, mit tudtunk ez ideig a Juhbehajtásról. Legelőször Ercsey Sándor tett róla említést „Arany János életéből” c. könyvében, Lovassy István kisújszállási földbirtokos szóbeli tájékoztatása alapján.¹ Ezután azonban a költemény néhány évtizedig szinte szóba sem került. A századforduló idején ifj. Erdélyi László tanárjelölt atyjának, Erdélyi László volt karcagi főjegyzőnek írásai közt rábukkant egy másolati példányára. Ezen a réven jutott Szeremley Barna, a kisújszállási ref. főgimn. tanára a vers szövegé-

¹ Lovassy Istvánról bővebb tájékoztatás is adhatunk. Tudjuk róla, hogy testvéröccse volt Lovassy Lászlónak, az 1832/36-iki országyűlési ifjúság tragikus sorsra jutott vezérének. Egy kisújszállási hitéleti kisebb havi folyóiratnak (Szeretet) címen jelent meg a század első négy évtizedében) 1935. évi 10. számában találunk egy cikket a Lovassyak történetéről. Itt olvassuk, hogy Lovassy István a szabadságharcban hadnagy, főhadnagy s végül százados volt. A déli hadsereg tisztjeként annyira kitudtette magát, hogy Vécsey tábornok, Kossuth Lajoshoz intézett jelentésében, névszerint különösen megdicsérte. Ez a kiváló férfiú mérnöki pályára készült. A szabadságharc, valamint családi helyzete pályáját derékba törte, s földbirtoka kezelésével, valamint köztérben való szerepléssel telt el munkás élete. Meleg érdeklődéssel kísérte a kisújszállási gimnázium munkáját is. 1873-ban 1000 forintot alapítványt tett elhalt fiának emlékére. Az alapítvány jövedelméből az 1897/98. tanévben az értesítő tanúsága szerint Móríc Zsigmond, VII. osztályú tanuló korában 40 forint ösztöndíjban részesült. Lovassy István egyénisége mindenképpen amellet szól, hogy a Ványai Juhbehajtás kérdésében tett tanúságának kellő fontosságot kell tulajdonítani.

hez.² Jellemző Szeremley Barnának, a magyar irodalomtörténet derék munkásának szerénységére, hogy erről a jelentős irodalomtörténeti eseményről nem valamelyik szakfolyóiratban, hanem két naptárban számolt be. [„Arany János Kisújszálláson”. Kisújszállási Nagykunmagyarok Kalendáriuma az 1905-ik közönséges esztendőre. „Relikviák egy nagy költő (Arany János) meg egy kis költő (Nagy Imre) életéből.” Protestáns Képes Naptár 1909-re.]

1908-ban Kéký Lajosnak is elküldték Karcagról a kéziratot, s ő is két ismertetést tett róla közzé. (Arany János pályakezde, Beöthy-Emlékkönyv, 1908.; és „Tanulmányok Arany János Epikájáról” az Olcsó Könyvtar 1843–1847. számában).

A Kékýhez eljuttatott másolat azonos az Erdélyi–Szeremley-félevél. A kettő között csak egy-két igen jelentéktelen eltérés mutatkozik, s ezeknek összevetése alapján igen könnyű a helyes szöveget megállapítani.

Szeremley s Kéký közleményei Arany János szerzőségének kérdését nem döntik el. Szeremley csak annyit jegyez meg, hogyha Arany írta a Juhbehajtást, azt mindenesetre állíthatjuk, hogy a legnagyobb valószínűség szerint [Kisújszálláson] Dévaványa tőzsomszéd-ságában írhatta

Kéký pedig abban látja az előkerült vers jelentőségét, hogy „ha nem is bizonyítható be Arany szerzősége, legalább felvilágosítást nyújt arra nézve, hogy mi lehetett Arany elveszett költeményének tárgya.” A mű értékelésképpen kiemeli továbbá a szereplő személyeknek, az eseményeknek, a jelenségeknek rajzában jelentkező megfigyelő készséget, a községi élet visszasságainak élénk vetítésében megnyilvánuló jellemző erőt, a megjelenítés frissességét, a képek változatos mozgalmasságát. „Határozottan felcsillan e költeményben Arany realismusára emlékeztető valamelyes részletérzék s zamatos népiesség is.”

Voinovich Géza is szól, „Arany János életrajza” c. művében a kisújszállási év történetének ismertetése során a Ványai Juhbehajtásról (I. 37. I.). Kéký megállapításaiból kiindulva a leghatározottabban kétségbe vonja Arany szerzőségét. Szerinte a műből kitetsző realizmus iránti fejlett érzék, a szatirikus erő több tapasztalatot feltételez, mint amennyi a tizenhét éves Aranyban ez idő tájt lehetett. Felfogása szerint az is kétségtelen, hogy Arany verselése évekkel később sem olyan könnyed s folyékony, mint amelyet a Juhbehajtásban észlelünk. További kétségeskedése még, hogy Arany irodalmi pályája folyamán „egyetlen szóval sem céloz” ily tárgyú versére s „későbbi munkáiban sem ötlík fel belőle egyetlen vonás sem”. Az Arany Összes Műveinek VI. köteteként megjelent „Zsengék, Töredékek, Rögtönzések” Függelékében (199. I.) Voinovich újra említést tesz a krónikás versről. Elmondja, hogy a Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Kéký Lajos és az ő birtokában volt kéziratok az ostrom idején sorra elpusztultak, s így csak emlékezetből közli, hogy a költemény „verselése frissen pattogott, könnyen folyt, volt benne valami, ami »Az elveszett alkotmány« kortesnépének rajzához hasonló volt”. A szerzőség kérdéséről azonban ezzel az alkalommal sem nyilatkozik, s így arra kell következtetnünk, hogy bár merev felfogása most már enyhülést mutatott, ebben az irányban még élete végén is voltak kétségei.

Ha a felvetett kérdésben tiszta képet akarunk alkotni, Voinovich Gézának kiváltképpen két kétségére kell feleletet adnunk. Valóban az-e a helyzet, hogy Arany János egész költői pályáján seholy egyetlen szóval sem céloz olyan ifjúkori költeményére, melynek a Ványai Juhbehajtásból ismert történet volna a tárgya? Való-e, hogy ebből a krónikából Arany János későbbi munkáiban sem ötlík fel egyetlen vonás sem?

Fejtegetéseink megindítása végett legelőbb is forduljunk az Önletrajzi levélhez. Ebben írja Arany kisújszállási esztendejével kapcsolatban az itt következőket: „Olvastam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai, főleg az új költői iskolához tartozó olvasmányaimat mindinkább kiegészítém. Virgil Aeneise par könyvét lefordítám (rég eltéptem) s a németben Schillerig vittem.” (Ö. M. IX : XL.)³ Ifjúkori kísérleteiről a Bolond Istók II. énekében ad teljes részletességgel számot. Elmondja, hogy amint a színészkedés viszontagságai után lélekben összetörtén hazakerült Szalontára, visszakapja Debrecenből a kollégium elhagyásakor ott-

² Szeremley Barna a Karcagról hozzákerült példányt beleírta egy családi ereklyeként őrzött, nagyrészt családi jellegű feljegyzéseket és verseket tartalmazó vaskos kötetbe. Ez a könyv 1917-ben bekövetkezett haláláig mindvégig gondos őrzetében maradt. Halála után a kéziratot könyv testvéröccsének, Szeremley Bélának, a debreceni ref. főgimnázium tanárának szintén kegyeletes gondozásába került. Amikor tehát Voinovich Géza s Pap Károly a költemény nyomait kutatta, egyikük sem sejtette, hol lehetne rátalálni. Tévedés eszerint Pap Károlynak az az állítása, „Szeremley Barna, a kisújszállási ref. főgimnázium igazgatója írta, hogy neki is megvolt a karcagi példány másolata, de szintén eltűnt.” (ITK, 1954 : 78. I.) 1954-ben e sorok írója néhai Szeremley Barna leányának, Csobothné Szeremley Gizellának útbaigazítására Szeremley Bélához fordult a kézirat ügyében. A lekötelező készséggel kölcsönadott verseskönyv folyóiratunk szerkesztőjének Tolnai Gábornak kezén is megfordult. Tolnai a Ványai Juhbehajtás szövegét ebben a példányban is nagy gondnal átvizsgálta. E sorok írója pedig Pap Károly közlése mellett ezt a másolatot is igyekezett cikkének írása közben javára fordítani. Legyen szabad Szeremley Barna családja említett tagjainak jóindulatukért ezen a helyen is köszönetet mondanom.

³ Az Arany János műveiből vett idézetek mellett található számjelzések a 12 kötetes „Összes Munkák”-ra utalnak.

maradt holmiját. Előkerülnek ekképp zsenyéi is; szomorú sorsot szán nekik: „...tüzet Gerjeszte borzalmas *auto da fének*, S egymásután röpült belé az ének”.

Mielőtt azonban kísérletei a tűz martalékkává lesznek, tekintete mindegyiken sorra végighalad; mégpedig megírásuk időrendjében. Az Önéletrajzi levélnek fentebb idézett mondatát most gondolatmenetünkben értékesítve, a Bolond Istókból természetszerűen rá tudunk mutatni a Kisújszálláson írott kísérletekre: „Virgiliusból is »scandálva« pattog Egy hosszú ének, hexameteres, — Nem ismert bünökről itt egy szatira, Ott egy Priap-vers, mit csak borhoz íra.”⁴

A fentieket Arany János logikus kapcsolódásban, egy mondatban közli, tehát semmi kétségünk nem lehet arra nézve, hogy ezekben a sorokban csupa Kisújszálláson termett alkotásról van szó. Különösképpen a negyedik sor fontos most ránk nézve, („Ott egy Priap-vers, mit csak borhoz íra”.) A Priap-vers magyarázata meg kell jegyeznünk, hogy a költő szeme előtt a római irodalomnak „Priapeia” c. versgyűjteménye lebeg, amely Priapus istennek, a kertek őrének tiszteletére írott sikamlós tárgyú költeményeket tartalmaz.⁵ A Ványai Juhbehajtásnak kiváltképpen a 64—66. szakaszaiban festett képére gondolhatott a költő, amikor krónikáját *Priap-vers*nek nevezte.⁶ A Bolond Istókból idézett szakaszok utolsó szavai („mit csak borhoz íra”) pedig azt jelentik, hogy a költeménynek szerény célja az volt, hogy borozgatás közben a jókedvet, a derűt emelje. Nem lehet tehát azt állítani, hogy „Arany maga egyetlen szóval sem céloz” a Ványai Juhbehajtásra. Arra nézve pedig Voinovich tudtunkkal sehol sem nyilvánított véleményt, hogy szerinte melyik kísérletét tarthatta Arany János Priap-versnek.

Nem lesz nehéz Voinovich Gézának másik kétségére sem a feleletet megadni.

A verses krónikáról már az eddigi adatok alapján is ismeretes volt, hogy az ún. falucsúfólverek közé tartozik.⁷ Magvát bizonyára a turkevek költötték, vagy terjesztették a dévaványaiak gúnyolására. Valószínűleg egész rövid szövegben, anekdotaként járt szájról szájra. Amikor tehát a költő ezt a tárgyat históriás énekekben feldolgozta, sok tekintetben képzelőtehetségére volt utalva. Ha ugyanis a költemény eseménysorozatán végigtekintünk, könnyen megállapíthatjuk, hogy egyes mozzanatok, epizódok nem eredhetnek a néptől; költői tehetség közrehatásának is érezzük nyomait.

Arany János Összes Műveinek kritikai kiadásában (VI : 199.) annyit már, mint fentebb idéztük, Voinovich is megenged, hogy a krónikában volt „valami, ami »Az elveszett alkotmány« kortesnépének rajzához hasonlított”. Valóban főképp „Az elveszett alkotmány”-nyal bizonyítjuk mi is a Juhbehajtásnak Arany költészetével való szoros kapcsolatát.

⁴ Amikor Arany János ifjúkori kísérletein az *auto da fé*t elvégezte, abban a hiszemben volt, hogy zsenyéit sikerült neki nyom nélkül eltüntetni. Hogy aztán a Juhbehajtás később mégis felbukkant, csak úgy magyarázhatjuk, hogy amint Kisújszállásról egy év múlva a debreceni kollégiumba visszakérült, tanulóársainak megmutathatta ottani alkotásait. Így egyeseknek alkalmuk kerülhetett a Ványai Juhbehajtás lemásolására. Talán még most is meg lehetne Debrecenben állapítani, volt-e ezekben az években a kollégiumban Arany Jánoséval azonos vagy hozzá közelebbi évfolyamokon Erdélyi László nevű diák. Esetleg Karcagon is lehetne kutatni, hogyan juthatott a volt főjegyző a kéziratához. Valamikor fény derülhet arra is, mivel lehet magyarázni, hogy a század elején előkerült költemény miért maradt több mint egy félévszázadig továbbra is titokban, s mi volt közzétételének akadályai.

⁵ L. Pecz Vilmos : „Ókori Lexikon a M. Tud. Akadémia támogatásával szerkesztette Pecz Vilmos dr. Budapest Franklin Társulat 1902” c. művében (II. k. 582. l.) *Nemethy Gézá*nak Priapeia címszó alatt közölt cikket.

⁶ A 64—66. szakaszok a következőképpen hangzanak :

64. Hullanak a tüzes harcon
Sokan a gyávák közül,
Ki hanyatt fekszik, ki arcon
Ki meg olyan helyen ül,
Honnán, ha mindjárt kímászna,
Rőfögéssel rá lármázna,
Az egész gyülekezet.
65. Sok amúgy Nőé módjára,
Oldott gatyával fekszik,
Vagy mászkál béka módjára
Es hiába törekszik
Mégegyszer lábára állni
Nincs mód benne mást csinálni,
Mint heverni a porban.
66. Sok már csak a port dagasztja
A két első talpával,
S a pofájához ragasztja
A tésztát, mit rókával
Megáztatott mint záporral,
Es most fülével-orrával
Mézes bábnak cifrázza.

⁷ A Ványai Juhbehajtás is megnevez még két effajta verset; egyik a kunsági nagy ártányról, a másik a csökmői sárkányhúzásról szól. A csökmői sárkánynak s a róla szóló krónikának nagy irodalma van. L. *Dömötör Sándornak* „A csökmői sárkány históriája” c. kimerítő értekezését a Debreceni Szemle 1934. évfolyamában. Foglalkozott még *Györfly István* is ezzel a tárggyal, „Nagykunsági krónika” c. kötetében. Műve megjelent több ízben is, egyik kiadása Karcagon, 1922.-ben. A Sárret bugzó kutatója : *Szűcs Sándor* az Ethnographia 1940. és 1944. évfolyamában ismerteti a kérdést. Magánlevélben is érdekes adatokat közölt velem.

Mint ahogy „Az elveszett alkotmány”-ban a vármegyei élet visszásságait ostromozza a költő, a Ványai Juhbehajtás szerzője a községi közigazgatásról mond súlyos ítéletet. Pellen-
gérre állítja a községi igazgatásban megnyilvánuló pöffeszkedő magatartást. A verses krónika-
nak már kezdetén olvassuk, hogy az egyébként szintén paraszt eredetű bíró a mezei csőz
előtt kicsinylő módon ilyképpen szólja le a parasztokat :

Nem úgy Koma! a kend paraszt
Esze azt fel nem éri!
Tanítsa kend csak a kuvaszt,
Amely kendet kíséri.

Esze csak a birónak van,
Ő ért, ítél másnál jobban,
Azért nagyobb a füle. —

Hogy kendtek mind sült bolondok,
Az kendtek szerencséje,
Hanem amit én most mondok
Az a dolog bibéje (16–17. vsz.)

Ugyanezt a hangot halljuk „Az elveszett alkotmány”-ban is, nem ugyan megyei tisztviselőtől, de
mégis olyantól, aki a tömegre szintén tudott irányítóan hatni. A kolompokok egyike, Kolocintos
ugyanis a következő módon érvel (a tervben levő reformtervek ellen; előbb az útéptítés, majd a
csatornakészítés s végül az iskoláztatás kiterjesztése ellen :

Útakat építsünk : minek azt? használ-e nekünk a
Jó út? Nem, rokonim! minekünk rossz útban az élet :
Mert miután beivók gabonánkat ronda zsidónál,
Pénzért kell vennünk a paraszttól ; vesszük is olcsón
Mert húsz ölnyre sem tudná vontatni a sárban.
Ámde legyen jó út : viszi más városba eladni,
És minekünk itthon szemeink koppannak utána.

Ássunk árkokat is : nem elég vizet ád az uristen
Minden erőnk nélkül, hanem ássunk drága csatornát!
Nem, soha nem tesszük. Nemes embernek derogálna
Bánni pimasz vizzel! Bor kell neki : *inni honéért!*
A'mi mocsárunk van, kell az : nem volna *megírva*
Másképp háromszáz évü adománylevelinkben.

Adjunk jó nevelést a parasztnak : Hát a *mi kölkünk*
Hogy lehet emberré, felnővén iskola nélkül?
Ám, az ebanyja, nevelje ha tudja, nevelje parasztnak
Nem prókátornak, hogy végre fölülkerekedjék
A'gyökeres nemesen, firkálni nyakára idézvényt.

(„Az elveszett alkotmány” IV. énekéből. Ö. M. IV. 83.)

A Ványai Juhbehajtásban is megtaláljuk Arany későbbi alkotásainak két kiváló jellemző
tulajdonságát : a humort és a satírt. Mindkettő határozottan s többféleképp mutatkozik.
Végighúzódik a krónikás vers egész terjedelmén, nyelvén, de ott csillog a kisebb jelenetekben
s apróbb megjegyzésekben is. Itt azonban most nem az a célunk, hogy ezeket a tulajdonságokat
„A juhbehajtás”-ban elkülönítve vizsgáljuk, hanem azt akarjuk igazolni, hogy igen lényeges
kérdésekben az ifjú költő már olyan elveket vall, s olyan fogyatkozásokat, bűnöket ostromoz,
amelyeket későbbi alkotásaiban fog hangoztatni igazi erővel. „A juhbehajtás” kezdő szakaszai
szerint

Most magyarok dévánkoznak
Ványa törvény-házánál,
És ha ma egy törvényt hoznak
Fél napig se vigeál. —
Igy van a magyar hazában,
Mindenféle (Sedriá)ban
Minden országgyűlésen. — (6. vsz.)

Elmondja ugyanezt „Az elveszett alkotmány”-ban is, hogy ti. a közadózás hangoskodó hívei bármikor hajlandók elvükön egyet csavarintani, még akkor is, ha a kérdéses elvet már törvény is biztosítja :

...Mért ne adóznánk
Mondának, *szájjal*, míg ők *erszényvel* adóznak
A'mi zsebünkbe? Ha majd megszűntek adózni *minékünk*
Akkor még lesz idő ordítani : mink nem adózunk!

(„Az elveszett alkotmány” IV. énekéből. Ö. M. IV. 85.)

A község vezetősége mulatságot rendez ; dúskálódnak a sok enni-innivalóban, de a mulatozás a szegénység bőrére megy :

Sokáig tartott volt a tor
Este a faluháznál
Csúszott a jó gyomai bor
Tele volt tyúkkal sok tál,
Melyeket a *kis birákok*
Ezer szitok s asszonyátok
Között szedtek rakásra. (7. vsz.)

Ne csodálkozzunk ezen ; a földesurak sem idegenkednek az ilyesmitől! A nem-adózók egyik hőse, Rák Bende így dicsekszik, — milyen örömmünnep volt jobbágycsoportjában világra jövelele :

..Születésem napja falunkban
Nem kis zajt okozott, mert akkor az udvari hajdúk
Négy borjút, hatszáznyi tojást, tíz jókori bárányt,
Száz csirkét, s ugyanannyi köcsög vaját összezsaroltak.
Létemen örvendő jobbágycsoportjaim szeretetéből.

(„Az elveszett alkotmány” II. énekéből, Ö. M. IV. 33.)

A közügyek intézéséhez biztosítani kell a megfelelő hangulatot, a lelkesültséget. Tudja ezt a ványai bíró is ; előrelátó gondoskodásából, amikor hívei, a nagyfejúek tanácskozássra gyűlnek,

A korsókat megkezdik,
A jövő harchoz készülnek,
A kortyokat eresztik. (23. vsz.)

A nem-adózók sem bízzák el magukat ; körútjuk alkalmával meggyőződnek ugyan elvbarátaik lelkesedéséről, de óvatosságuk arra is rávezeti őket, hogy a meggyőződés változatlansága felől igazából csak akkor lehetnek nyugodtak, ha a „csaptekerést” olyképpen kormányozzák, hogy

Gyűlés napjáig ki ne fogyjon a lélekadó nedv.

(„Az elveszett alkotmány” negyedik énekéből. Ö. M. IV : 84.)

Nemcsak a községi tanács vallja, hogy *községbeli* nem vetemedhetik lopásra. Az uzus szerint :

A tolvajt büntetni nálak,
Rég kiment a' divatból,
Hogy ha bűnöst *megczítálok*
A *tanács engem piszkol*.
Ab invizis idegennek
Kell lenni istentelennek. (28. vsz.)

A vármegye nemességének is ugyanez az elve, amint az egyik kolompos, a már említett Kolocintos tájékoztat róla bennünket :

Én ugyan azt tartom : nemes ember vagy soha nem lop,
Vagy nagyon óvást lop ; de a börtönt minden esetre
Van kikerülnie mód : pert folytat a tisztí ügyessel

S minthogy könnyű Katót a táncra vezetni, bizonyval
Megnyeri azt, vagy a pör megtéved a többi perek közt
S többször elő se kerül, vagy végre kihalhat a vádlott,
És nem bánja, ha fővesztésre ítélik is aztán.

(„Az elveszett alkotmány” IV. énekéből. Ö. M. IV : 84.)

Már „A ványai juhbehajtás” is kipellengézezi az álhazafiságot. Az egyik „nagyfülű”-nek nem kell a Svábországban ellett birka. „Az elveszett alkotmány”-ban Hamarfy a Védegyületbe irtkozást nem a köz érdekének védelmében tartja szükségesnek, szavaiból arról értesülünk :

„Én nem kérdezem azt, használ-e honomnak ez egylet”
Kezdi, „csak azt : kormány ellenzi-e vagy sem? azonnal
Tudni fogom, vajjon üdv rejlik-e benne, vagy átok.
Úgy veszem észre pedig : nincs a’ kormánynak nyére,
És így, nem magyar az, cudar az, ki tagúl be nem álland.”

(„Az elveszett alkotmány” III. énekéből. Ö. M. IV 57.)

Az így egymás mellé állított gondolatpárok nagy részben azt mutatják, hogy „A ványai juhbehajtás”-ban pedzett s kevés szóval érintett megfigyelést, ötletet Arany később akár-hányszor széles folyással, az eposznak megfelelő kidolgozásban fejti ki. Természetesen, arra is rá lehet mutatni, hogyan érzik a költő írói készségének fokozódása, tökéletesbedése. Egy érdekes példánk azonban arra vall, hogy „A ványai juhbehajtás” írója, a kisújszállási iskolának *alsóbb tanítója* a csárdai dorbézolásban egy-egy jelenetet Csokonai hatására még vastkosabban írt volna meg, ha függő állása nem feszélyezi képzeletének szabad csapongásában. A csárdai féktelen mulatozó kedv leírása során olvassuk, hogy részint a dáridózók sokasága, részint az ital mérhetetlen bősége miatt előkerül a csárdának minden megmozgatható s ivásra alkalmas felszerelése. A sok mindenféle csupor mellett még a borstörő mozsarat is előkaparintják. Amikor a költő „Az elveszett alkotmány”-ban is ugyanilyen jelenetet rajzol, már nem tart az „oskolai inspectoratus”-tól, vagy, talán a „félisten vén esperes”-tól, nem nyomja el dévajkodó ötletét, hanem feszélyezetlen humorral éneklí el elébb, hogyan jutnak a nem-adózók Koloczintos vezérlete alatt a vármegyeház udvarán egy hordó borhoz, majd micsoda mesterkedéssel találnak módot a lelket nemesítő ital elfogyasztására.

Most illatozó kalapokból

Billikomot gyúrván meríték a’ lélekadó bort,
Nagybecsü zsákmányát a’ szétszört pörgedyeknek,
Mellyet Pörgedy hajh! nem ezen torkoknak okáért
Kimélt tegnap a jól fenyitékzett oktai néptől.
Némelylek köcsögért szaladoznak. Hajh! csak a széjjel
Szört cserepek vagynak, talpuknak alatta ropogvák.
Másoknak jobban sikerült. Ezek (engedelemmel)
Árnyékszék közelén, a könyöklőn, messze fehérlő
Bögréket letek szájjal lefelé borogatva.
„Sógor, ez ám a pohár : ki felönt egyet ezzel, az ember
Lesz talpán, jer igyunk.” S mentek. Mind sorban ivának
A’ szép bögrékből, kezdvén Koloczintos uramtól
A’ legutolsóig, ki *peccére* az üsdi kutyáknak.

(„Az elveszett alkotmány” hetedik énekéből. Ö. M. IV. 138—9.)

Amit a Csokonai hatása alá került ifjú verselő Arany a csárdai dorbézolás leírása során el szeretett volna még dalolni (nem pedig „dúdolni”), s kénytelen volt elhallgatni, mindaz elemi erővel tört ki itt belőle : „Az elveszett alkotmány”-ban. Nem akarta tehát erős humoros érzékét szelídíteni, mert hisz könnyen megtalálta volna ennek is a módját. Igen jól tudjuk, a megyeházán mindenütt voltak tisztí lakások, s így az ital láttára még jobban nekivadult emberek könnyű szerrel tudtak volna megfelelő ivókészséghez jutni.

„A Ványai Juhbehajtás” csárdai jelenetének imént említett szakaszát érdemes lesz azonban még más szempontból is figyelmesebben megvizsgálnunk. Jól ismerjük Aranynek azt a kedvelt költői eljárását, amellyel tömegeknek mozgását, sürgését-forgását, pl. vendég-ségre, ünneplésre való készülődését szereti festeni. (Hogy csak egy pár ilyen jelenetét említ-sük : Toldiné készülődése György fogadására ; a cigányok diadalünnepének elképzeltetése

„A Nagyidai cigányok”-ban; a cigányok fosztogató sürgölődése A „bajusz”-ban, Szücs György-nél.) Ugyanezt az elevenséget, lelkeséget tapasztaljuk már „A Ványai Juhbehajtás” csárdai jelenetében is, amikor a *fütesek* hírül veszik: annyi a juh, hogy még vagy húsz hajtóra van szükség. Leírhatatlan a hatás. Arany János így kísérli meg ezt a helyzetet elképzeltetni:

Felvidámul minden torok
E hirre a csárdában,
Felverve a hordó borok
Zöld sátor árnyékában.
Nádcsővekkel körülállják,
Szüntelenül szivdogálják,
Mint a vért a pióca.

Némelyek hasas szilkéket
Fülön csipvén kétfelől,
A telhetetlen gégeket
Keresztelgetik belől.
Száras spongyia-gyomruknek
Szövetén átszivárognak
Az itcék minduntalan.

Tejes csupor, zsiros csupor,
Most mind forgásban vannak,
Melyek közül egyet is bor
Nélkül lenni nem hagynak.
Minduntalan foly a löre
Hogy végre a borstörőre
Szintugy rá kerül a sor. (60–62. vsz.)

Oly élénken perdülnek a sorok, annyi lüktető erő hajtja a szavak folyását, hogy utána a már teljes költői erejében levő Aranyak egyik ily természetű, tömeg-mozgást festő jelenetét olvasva, látjuk, hogy ime az ifjú költőnek is megvan ez az emberek fürge mozgását hatásos drámaisággal élénk vetítő készsége. „A Ványai Juhbehajtás”-nak a fenti jelenete már felkelti emlékezetünkben pl. „A bajusz”-nak egy-egy hasonló képét, mint pl. az itt következőt:

Ez alatt a pénzes bögre
Búcsujárni ment örökre
Követé a füstös oldal,
A szalonna, meg a sódar,
Az ágynémű, fehérnémű
A vasféle, meg a rézmű.
Szóval, ami könnyen mozdult,
Lába kelvén, mind elpusztult.
Mert a gazda — „tiktak-tiktak” —
Nem hallá, hogy zárat nyitnak. (Ö. M. I. 281.)

„A Ványai Juhbehajtás” nyelvéről megállapíthatjuk, hogy az egész krónika általában tárgyának megfelelő komikai hangon beszél el az eseményeket. Természetesen omló sorai nem érzetik a versbeli kötöttséget. Csak egy-két olyan szórendi hibát találunk, amelyet vagy a megszabott szótagszám, vagy a rímelésbeli nehézség okozott. Ilyen pl.: Bár ki, mit mer allegálni Ők fognak contradicálni (23. vsz.).

„A Ványai Juhbehajtás” immáron nem vitatható szerzőségének bizonyítására igen fontos egyező nyelvi sajátosságokat találunk a krónikában s Arany János későbbi költészetében. Lássunk erre egynéhány példát! Sajátságos értelemben fordul elő Aranynál a spongya szó. „A Ványai Juhbehajtás”-ban, mint már idéztük, így ír:

A telhetetlen gégeket
Keresztelgetik belől
Száras spongyia-gyomruknek
Szövetén át szivárognak
Az itcék minduntalan. (61. vsz.)

Ugyanezzel a metaforával találkozunk „Az elveszett alkotmány”-ban is.

...Nyakaló és Tyúkodi már el-
 Szedték a' szavazat szépét; ... csak a férges
 Jellemű, hullékony lelkek maradának ezúttal,
 Mellyek egy oldalról pirosak s vidoran mosolyognak,
 Másfelül ellenben fene rothadság eszi őket.
 Puffadozó szivacsok, mellyek fönn úsznak ugyan még,
 Ám majd a' szavazás idejéig elázva, elülnek.

(A IV. énekből. Ö. M. IV : 85.)

A 'bibe' szó általában bajt, nehézséget jelent (a gyermek nyelv 'bibi' szavának is apró seb, kisebb fájdalom a jelentése). Arany János azonban eldöntendő kérdés, forduló pont, értelemben használja. „A Ványai Juhbehajtás”-ban a fontoskodó bíró így közli a juhokra vonatkozó döntő elhatározását:

Hanem amit én most mondok
 Az a dolog bibéje:
 Be fogjuk őket hajtani,
 Nem engedjük kiváltani,
 Egy-egy forintot alól. (17. vsz.)

Arany János Próza Dolgozataiban olvassuk: „Aztán mért ne lehetne tudományos ülésekről női közönségnek referálni? Az a bibe: hogyan” (Ö. M. X : 506). A régi nyelv hatására használja Arany a 'fark' szót ilyen sajátos jelentéssel:

Végre egy a kolomposok
 Közül megköpi markát,
 És ekként szakasztja a sok
 Civakodásnak farkát. (41. vsz.)

Ilyen értelemben találjuk e szót „Az elveszett alkotmány”-ban is.

... Telivér gonoszúl csépelte a tárgyat,
 S hosszu beszédének farkául így teve kérdést.

(A III. énekből. Ö. M. IV. 65.)

A juhok betételére kijelölt ványaiak öntudattal telt büszkeséggel indulnak komoly feladatuk teljesítésére:

Bízva nagy vitézségükben
 Hányják-vetik magukat.
 Megvívának a sárkánnyal,
 Törökkel, krimi tatárral. (56. vsz.)

„Az elveszett alkotmány”-nak következő helyei mutatják, mily szívesen hivatkozik Arany későbbben is ily értelemben a krimi tatárokra. Rák Bende beszél életrajzában:

Ostorum és paripám fölszedvén mentem utána [az iskola mesternek]:
 Mert nem íjdedtem volna meg a' vad krimi tatártól: (A II. énekből. Ö. M. IV:34)
 Ádáz skorpiusok, meleg égalj élet-eloltó
 Szörnyei, mellyeknek lassú hada krími tatáros
 Száguldói gyanánt jönnek fene törü darázsok.

(A IV. énekből. Ö. M. IV. 74.)

Arany János egyéni nyelvhasználattal a 'puff' szót: hiábavaló, mihasznára, olykor pedig minden alap nélkül, könnyedén értelemmel ruházza fel. Így találkozunk vele előbb „A Ványai Juhbehajtás”-ban:

Hogy azt beszél sok bohó:
 Piros a vér, fehér a hó
 Nem hiszik ők csak puffra. (24. vsz.)

„Az elveszett alkotmány”-ban ezt olvassuk :

..... nagy testtöreménynek utána
Annyira lábolnak, hogy meghallják a kiáltást,
Mellyet kölcsönösen, csak *puffra* bocsátni reméltek.

(Az I. énekből. Ö. M. IV. 24.)

Régi nyelvünkben eléggé használatos volt az 'ottan-ottan' páros határozószó, mégpedig hely- és idő jelölésére egyaránt. Újabban mind ritkábban találkozunk vele ; úgyannyira, hogy a Magyar Tájszótár mindössze egy helyről (Nagybányáról) idézi. Arany több írásában is előfordul ; már A Ványai Juhbehajtásban is. A csárdai mulatozás leírásában olvassuk :

De ki tudná elbeszélni
Az itten történeteket,
Máshol is lehet találni
Ottan-ottan ilyeneket (67. vsz.)

A „Katalin” c. költői elbeszélésben így fordul elő : Az a felleg, mely a mezőt, A völgyalapályt egy perc előtt Sötét homlokkal járta be És, mint haragjának jele, Palástja tág redői közt Ottan-ottan kitündökölt Vakító fényű fegyvere. Onnan tekint le, mint király, Oroszlánkő, a büszke vár. (Ö. M. III : 289.) A költő levelezésében, így az Erdélyi Jánoshoz és a Tompa Mihályhoz intézett levelekben szintén előkerül ez a sajátos használat. (Ö. M. XI : 439 ; XII : 94). Egyénien, de olykor a néptől kölcsönzött kifejezésmóddal, szóhasználattal, képpel határozza meg Arany az időtartamot. Ez a sajátság jelentkezik már A Ványai Juhbehajtásban is. Amint a „nagyfejtűk” előtt nyilvánvaló lesz, hogy fellengős tervükben csalódtak, a költő így fűzi tovább elbeszélését :

Ki szerencsétlenebb nálok
Mióta az eb csahol? (73. vsz.)

Koloczintos ezzel a határozott biztatással inti híveit elvükhöz való ragaszkodásra :

Vesszen el a' ki fizet, *míg egy csillag lesz az égen!* (Ö. M. IV : 82.)

Jóka nemes tulajdonságainak felsorolása közben mondja a költő :

Pedig áldott ember Jóka, mint a frís [így!] vaj :
A légynek sem ártott, mióta kétágu. (Ö. M. IV. 284.)⁸

Nem folytatjuk tovább ezeknek az egyezéseknek, hasonlóságoknak felsorolását, mert úgy hisszük, a Ványai Juhbehajtás szerzőjének kiléte felől igazán senkinek sem lehet kétséget Ha az összes művek kritikai kiadásának megfelelő kötetében (a Zsengék, Töredékek, Röggtönzések között) ez a vers nem jelenhetett is meg : Pap Károly közlésének eredményeképp, Arany János olvasó közönségének érzése, felfogása, megállapítása szerint ez a krónika is helyet foglal az összes művek sorában. Fejtegetéseim is ezt óhajtják lehetőség szerint elősegíteni.

⁸ A Ványai Juhbehajtás szó- és szóláskincsének Arany János költészetével való összevetése közben nagy haszonnal forgattam Viski Károly kiváló néprajztudósunk kéziratban hátrahagyott, nagy értékű Arany-szótárát. A kézirat munkája a Nyelvtudományi Intézet Szótári Osztálya könyvtárának tulajdona. Ennek a műnek megjelenése nagymértékben elősegítene Arany János alkotásainak nyelvi szempontból való tanulmányozását. A szótárból közölt mutatóványokat l. a Magyar Nyelvtör 1948.-i évfolyamában (28. és 70. l.)